

Наталія ДЗЮБАНОВСЬКА

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СТРУКТУРНА СКЛАДОВА МОДЕЛЮВАННЯ КРЕДИТНО-ДЕПОЗИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

Визначено характерні риси, притаманні розвитку конкурентних відносин у банківському секторі України на сучасному етапі. Обґрунтовано умови існування рівноваги в конкурентній банківській системі. Розглянуто рівняння, що визначає стан рівноваги для випадку вільної конкуренції банків в економіці. Доведено доцільність існування філіальної мережі банків.

Банківська система, як невід'ємна структурна складова сучасної економіки, відіграє важливу роль у її функціонуванні та сталому розвитку. І як наслідок адекватно відображає стан, динаміку і тенденції розвитку економіки. Окрім того, банківська система не є відокремленою складовою, вона активно взаємодіє з населенням, підприємствами й організаціями, органами державного регулювання. За роки економічної незалежності в Україні побудована власна банківська система, проте становлення трансформаційної економіки потребує нових підходів до функціонування банків, розширення спектра банківських послуг та забезпечення їх конкурентоспроможності.

Комерційні банки, виконуючи функцію посередника між тимчасово вільними фінансовими коштами й інвестиційними потребами, можуть, для реструктуризації фінансових ресурсів та активізації інвестиційної діяльності, діяти за двома напрямками – на ринку цінних паперів та на кредитно-депозитному ринку, акумулюючи заощадження населення.

Кредитно-депозитна політика – невід'ємна складова стратегії розвитку банку. А основними факторами прогнозування

стратегії банку та його кредитної політики є невизначеність і дохідність. Саме у процесі кредитування фактор невизначеності породжує основні види ризику банку: кредитний, процентний та ліквідності. Ці ризики не є відособленими, а перебувають у тісній взаємодії та взаємозалежності: високий процентний ризик, зумовлений несподіваною зміною ставок, спричиняє високий кредитний ризик, тобто зростає ймовірність неповернення кредитів, та ризик ліквідності – відсутності в банку необхідних коштів для виконання своїх зобов'язань. Щоб виконувати функцію збереження та примноження суспільного капіталу, комерційні банки мають постійно підвищувати ефективність діяльності та вдосконалювати аналітичний інструментарій, що застосовується у процесі управління. За умов існуючої конкуренції, нестабільності та нерозвиненості фінансових ринків проблеми управління та моніторингу діяльності кредитних установ стають усе актуальнішими і вимагають нових наукових підходів до їх обґрунтування.

Дослідженню проблем теорії ринкової конкуренції присвячені праці багатьох зарубіжних економістів, серед яких: Дж. К. Гелбрейт, І. Кірцнер, А. Маршалл, А. Сміт, Ф. Ха-

йск, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер та інші. Водночас прикладні аспекти вирішення даної проблеми знайшли своє подальше відображення у працях І. Ансоффа, П. Дракера, Б. Карлоффа, Т. Пітерса, М. Портера, Р. Уотермена та інших. Серед небагатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, що вивчали проблеми банківської конкуренції, варто відзначити Ю. Коробова, С. Светунькова, А. Юданова, А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Гончарук, В. Кочеткова, Є. Панченка та інших.

Але, незважаючи на активне дослідження проблеми кредитно-депозитної політики банку в умовах існуючої конкуренції, існує нагальна потреба вирішення цієї проблеми з використанням математичного інструментарію кількісних методів. Саме тому метою нашої роботи є розробка математичного апарату формування кредитно-депозитної політики банку та визначення умов існування рівноваги в конкурентному банківському середовищі.

У нормально функціонуючій економіці має місце досить жорстка міжбанківська конкуренція за кредитне та депозитне обслуговування клієнтів. Саме позичальник самостійно вільно вибирає той банк, в якому б він хотів отримати позику. Господарський суб'єкт має право одночасно брати позики в різних банках, при цьому володіючи певною порівняльною інформацією.

За класичним визначенням, конкуренція у банківській сфері – це суперництво банків на ринку банківських послуг за отримання якомога більших прибутків та за кращі умови купівлі і продажу продуктів та послуг [10].

На сьогодні питання щодо розвитку конкурентних відносин у банківській сфері та ефективного реформування банківської системи є надзвичайно актуальними, оскільки саме зараз необхідно активізувати функції банків як фінансових посередників на ринку капіталів, здатних забезпечити

зростання економіки та якнайшвидший вихід з фінансово-економічної кризи. З іншого боку, необхідно забезпечити їх конкурентоспроможність, як необхідну умову їх безпечної діяльності, що можливо лише завдяки державному регулюванню банківської діяльності у поєднанні з саморегулюючою функцією самих банків.

Конкурентне середовище, в якому функціонують вітчизняні банки, можна представити трьома системними ринками: ринок операцій, які є винятковою прерогативою банків; ринок операцій, які дозволені банкам та іншим фінансово-кредитним організаціям; загальний ринок, де можуть здійснювати свою діяльність будь-які установи та господарюючі суб'єкти.

До характерних рис, властивих розвитку конкурентних відносин у банківському секторі України на сучасному етапі, можна віднести наступні:

1. Дерегуляція банківського бізнесу, що проявляється у пом'якшенні або повній відміні обмежень (стосовно територіальної експансії, рівня процентних ставок, спектра використовуваних фінансових інструментів тощо), встановлених на різних історичних етапах з метою убезпечення банків від надмірного ризику.

2. Функціонування на банківському ринку фінансових інститутів, основна діяльність яких не пов'язана з наданням банківських послуг.

3. Прискорений розвиток банківських інформаційних технологій, пов'язаних із впровадженням у повсякденну банківську практику останніх досягнень науково-технічного прогресу, що дає можливість скорочувати витрати на інфраструктуру, персонал, знижувати вартість та покращувати якість обслуговування.

4. Глобалізація банківської діяльності, що зумовлена поступовою інтеграцією нашої держави у систему міжнародних фінан-

сових відносин та зростанням обсягів міжнародної торгівлі й активізації руху потоків капіталу між країнами, створюючи при цьому умови для виходу банків за межі національних економік та серйозної конкуренції і на світових фінансових ринках. До того ж, "падіння норми прибутку зумовлює економічну доцільність здійснення лише великомасштабних операцій" [5]. Що стосується присутності іноземного банківського капіталу в Україні, то вітчизняна банківська система, перш ніж відкривати свої фінансові ринки, має забезпечити фінансову надійність та конкурентоспроможність його учасників. У протилежному випадку суб'єкти ринку завжди віддадуть перевагу іноземним банкам.

Тому вищезазначені процеси суттєво ускладнюють проблему якісного управління банком, підвищують рівень вимог до ефективності його роботи в конкурентному середовищі.

Конкурентна боротьба, що постійно загострюється в умовах глобалізації, спонукає банки до пошуку дієвих шляхів забезпечення їх фінансової стійкості, отже, і конкурентоспроможності, які формують ту чи іншу стратегічну концепцію.

Загалом, для сучасної економіки України можна сформувати три типи банківських стратегій:

- яка ставить за мету повністю контролювати найвигідніші потоки грошових коштів, що знаходяться в ефективних секторах народного господарства, і прагне до спеціалізації;
- орієнтована на активну диверсифікацію кредитної та інвестиційної діяльності, розрахована на те, що при похвалленні економіки, хоча б один з напрямків кредитування залишиться під контролем банку;
- найбільш розповсюджена і найхарактерніша для банків, зорієнтованих, в основному, на торговий сектор та операції на

внутрішньому ринку. Це, так звана "стратегія виживання в нішах" [4, 54].

Вибір тієї чи іншої конкурентної стратегії сприяє досягненню основної мети банку – максимально ефективного обслуговування клієнтів, що в свою чергу є основою його прибутку і забезпечує йому стійкі переваги в конкурентній боротьбі з іншими банками. Водночас, незалежно від обраної стратегії, конкуренція спонукає банки до розширення спектра клієнтських послуг, поліпшення їх якості при зниженні вартості, вдосконалення технології доставки банківських продуктів до споживачів та зниження ризиків. Вирішенню зазначеної триєдиної задачі має сприяти державна підтримка та вміла організація управління банківського бізнесу.

Банківський бізнес полягає, насамперед, в наданні послуг клієнтам і не повинен включати ризик, не пов'язаний з необхідністю проведення цих операцій. Фактично банк є посередником між клієнтом і валютним ринком, тому валютну позицію банку необхідно встановлювати на рівні, яка відображає нормальні потреби щодо проведення клієнтських операцій.

Розглянемо детальніше умови існування рівноваги в конкурентному банківському середовищі. Нехай в даній економічній ситуації діє n банків, кожен з яких ($j = \overline{1, n}$) характеризується функцією пропозиції кредитів $L_j(r_{jL}, r_{jD}, r)$ і функцією попиту на депозити $D_j(r_{jL}, r_{jD}, r)$. Аргументами даних функцій є відсоткові ставки по кредитах (r_{jL}), депозитах (r_{jD}) і на міжбанківському ринку (r) для j -того банку.

Введемо для розгляду функцію агрегованого попиту фірм на кредити I_L . Оскільки припущення про можливість випуску фірмами зобов'язань у формі цінних паперів в справжній (спрощеній) моделі не розглядається, то агрегований попит на кредити повинен дорівнювати їх агрегованій пропозиції:

$$I_L = \sum_{j=1}^n L_j (r_{jL}, r_{jD}, r). \quad (1)$$

Нехай S_D – функція агрегованих заощаджень домашніх господарств. Якщо вважати, що для домогосподарств депозити і державні цінні папери є довершеними замінниками, то в ситуації рівноваги процентні ставки по них будуть рівні між собою. Тоді умова рівноваги на ринку заощаджень матиме вигляд:

$$S_D = B + \sum_{j=1}^n D_j (r_{jL}, r_{jD}, r), \quad (2)$$

де B – об'єм зобов'язань, що придбали домогосподарства.

Умова рівноваги, що характеризує стан міжбанківського ринку, повинна пов'язувати агреговану пропозицію кредитів з сумарними депозитами за вирахуванням суми обов'язкових страхових резервів, що переводяться в Національний банк:

$$\sum_{j=1}^n L_j (r_{jL}, r_{jD}, r) = (1 - \alpha) \sum_{j=1}^n D_j (r_{jL}, r_{jD}, r), \quad (3)$$

де α – відсоткова ставка обов'язкових страхових резервів.

Рівняння (3) також відображає припущення про те, що агрегована позиція всіх банків на ринку міжбанківських кредитів рівна нулю (пропозиція одних компенсується попитом інших).

Таким чином, система рівнянь (1) – (3), що накладають умови на кредитний ринок, ринок заощаджень і міжбанківський ринок, визначає стан рівноваги (r_{jL}^* , r_{jD}^* , r^*) для випадку вільної конкуренції банків в економіці, тобто має місце рівновага за *Вальрасом*.

Запропонована модель може бути узагальнена за рахунок додавання до неї умови, що відображає можливість емісії або вилучення грошових коштів з боку Національного банку. В цьому випадку ставка r стає зовнішньою змінною, яку вибирає регулюючий орган. Враховуючи глобалізаційні процеси, можлива модифікація моделі, при

якій r трактується як параметр, що формується на міжнародному ринку капіталу. Зауважимо, що як в першому, так і в другому варіанті, рівняння (3) не буде мати змісту.

Як відомо, ситуація довершеної конкуренції є нехарактерною для банківської галузі, якій властиві високі вхідні бар'єри. У зв'язку з цим адекватнішими економічними реаліями є моделі, що розглядають поведінку банку в умовах вільної конкуренції. Концепція вільної конкуренції була вперше представлена в роботі *Чемберлена* (Chamberlin), що вийшла в 1933 р. Її ключовим моментом стало розкриття тих наслідків, які виникають унаслідок чинника диференціації продуктів, представлених на ринку, за тими або іншими ознаками. Дані ідеї надалі знайшли широке застосування в роботах різних авторів, що розвивали методологічний апарат виробничо-організаційного підходу. Однією з найбільш популярних моделей вільної конкуренції є модель *Салопа* (Salop). У ній диференціація між продуктами відбувається за ознакою транспортних витрат. Тут під транспортними витратами ми розумітимемо деякі узагальнені (агреговані) витрати, які несе клієнт банку (вкладник) при доступі до його послуг.

Далі ми зупинимося на питанні, яке викликало і викликає досить активні дискусії в науковій літературі, присвяченій банківській тематиці. Коротко його можна сформулювати таким чином: яка організаційна форма є важливішою: банк, що володіє розгалуженою мережею філій, чи банк, що є цілісною (унітарною) структурною одиницею?

Ключовою проблемою, що виникає при пошуку відповіді на дане питання, є проблема витрат, які несуть клієнти в разі переходу з одного банку в інший. Її можна досить наочно проілюструвати в рамках двоетапної моделі розподілу клієнтів по банках. У ній розглядається поведінка банків і їх потенційних вкладників протягом двох етапів. На першому

перед банками постає завдання залучення клієнтів, а перед клієнтами, відповідно, – вибору банку. На другому етапі клієнти вирішують: залишитися на обслуговуванні в раніше вибраному банку або перейти в інший. Вочевидь, що якщо витрати, пов'язані з переходом в новий банк ("витрати переходу"), високі, то клієнти виявляються "замкнутими" в раніше вибраному банку. Останнє міняє характер конкуренції на другому етапі і дозволяє банкам призначати монополні ціни.

Одночасно слід зазначити, що на першому етапі банки нестимуть тимчасові втрати, які пов'язані із залученням клієнтів, яких вони "експлуатуватимуть" на другому етапі. Можна передбачити, що при досконалій конкуренції в стані рівноваги, рента другого періоду використовується на покриття збитків першого періоду. Проте неважко відмітити, що такий підхід до визначення умов рівноваги значно відрізняється від стандартного, такого, що ґрунтується на системі цін, що формуються відповідно до граничних витрат. Отже, вірогіднішою представляється ситуація, в якій чинник витрат переходу наводитиме до вельми складної неконкурентної рівноваги.

Для детальнішого вивчення даної проблематики може бути використана модель, запропонована Гейлом (Gale) [2]. Згідно з її передумовами ставка по депозитах є визначеним параметром і з позицій споживачів банки відрізняються лише якістю послуг, що ними надаються.

Якщо стосунки банків і їх клієнтів обмежені деякою територіальною одиницею (в межах міста, регіону тощо), то рівновага, що встановлюється в такій системі, володітиме вищеописаними властивостями. За відсутності у клієнтів апріорної інформації про якість банківського обслуговування і відносно високих витратах переходу банки поводитимуться як монополісти і пропонувати найнижчий рівень послуг, на який лише по-

годяться вкладники. При цьому такий стан дійсно володітиме властивостями рівноваги, зважаючи на відсутність в банків стимул-відгуків відхилятися від даного типу поведінки: банк, що відхиляється, зможе переманити вкладників від своїх конкурентів лише в тому випадку, якщо запропонує їм дуже високу (і дуже дорогу для себе) якість обслуговування, здатну компенсувати витрати переходу.

Проте, якщо передбачити, що економіка складається з декількох територіальних одиниць (міст) і в кожному періоді з певних причин частина вкладників вимушена мігрувати з одного міста в інше, то ситуація може якісно змінитися, якщо також допустити можливість існування банків з філіальною структурою. Банк, що має підрозділи в різних містах, буде зацікавлений в деякому підвищенні якості послуг у всіх своїх філіях з метою залучення вкладників-мігрантів. Водночас, через відсутність подібних стимул-реакцій, поведінка банків унітарного типу, що не мають філій в інших містах, залишиться незмінною. Отже, в умовах високих витрат переходу і непрозорості інформації про рівень і якість послуг рівновага у фінансово-банківському секторі, що складається як результат конкуренції значної кількості відносно невеликих за розмірами банків унітарного типу, може виявитися менш привабливою з точки зору клієнтів (вкладників), ніж рівновага, що виникає в разі існування банків, які володіють філіальною мережею. Приведена система аргументів має велику кількість альтернатив. Зокрема, досить популярні моделі, що інтерпретують переваги філіальної структури з позицій її позитивного впливу на зростання попиту на депозити при розширенні кількості відділень банків.

З огляду на вищесказане приходимо до логічного висновку, що в умовах жорсткої конкуренції сучасний комерційний банк вимушений постійно боротися за своїх клі-

ентів і їх ресурси, пропонувати нові банківські продукти і послуги, які забезпечили б йому і його клієнтам необхідний прибуток, при цьому демонструючи свою надійність, стабільність і здатність дуже швидко реагувати на несподівані зміни ринкової кон'юнктури, щоб завоювати міцні позиції на ринку та забезпечити прибуткове функціонування банку.

Література

1. Altman, Edward I., G. G. Haldeman and P. Narayanan. *ZETA Analysis: A New Model to Identify by Bankruptcy Risk of Corporations* // *Journal of Banking and Finance*. – 1977 (June). – P. 29–54.
2. Gale D., Hellwig M. *Incentive compatible debt contracts: The one-period problem* // *Review of Economic Studies*. – 1985. – Vol. L11. – P. 647–663.
3. *Money, Banking, and the Economy*, Thomas Mayer, University of California, Davis, James S. Duesenberry, Harvard University, Robert Z. Aliber, University of Chicago, W*W*Norton & Company, New York • London.
4. Аушев М.Б. *Проблемы устойчивости коммерческих банков в конкурентной среде*. – М.: РАГС, 1998. – 112 с.
5. *Банковское дело: стратегическое руководство* / Под ред. В. Платонова, М. Хизгинса. – М.: Консалтбанкир, 2001. – 432 с.
6. Егорова Н. Е., Смулов А. М. *Математические методы финансового анализа банковской деятельности (на примере крупного сберегательного банка)*. – Режим доступа // http://www.cfin.ru/press/afa/98_2_080-151.pdf
7. *Економіко-математичне моделювання: Навчальний посібник* / За ред. О. Т. Іващука. – Тернопіль: ТНЕУ "Економічна думка", 2008. – 704 с.
8. Примостка Л. О. *Фінансовий менеджмент у банку: Підручник*. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
9. Розен В. В. *Математические модели принятия решений в экономике: Учебн. пособие*. – М.: КД "Университет", 2002. – 288 с.
10. *Финансовая энциклопедия – словарь*. – Режим доступа // <http://finance-slovar.int.ru/finance/148.htm>